

SANDIKLI VE YÖRESİ AĞIZLARININ ÖZELLİKLERİ
VE
AĞIZ BÖLGELERİ

İbrahim ÖZKAN

ÖZET

Bu çalışmanın ilk bölümünde Afyon iline bağlı Sandıklı, Hocalar ve Kızılören ilçelerinin ağız özellikleri özet hâli ile sınıflandırılarak verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, yörede belirlenen ağız bölgeleri üzerinde durulmuştur. Ağız bölgelerinin belirlenmesinde “-(I)yor” şimdiki zaman eki esas alınmıştır. Tespit edilen ağız bölgelerinden “-(I)yo” Ağızı, en yaygın olan ve bölgeyi karakterize eden ağız bölgesidir. Diğer ağız bölgeleri ise, bölgenin genelini temsil etmeyen ve çok dar bir alanda konuşulan ağız bölgeleridir.

***Anahtar Kelimeler:** Afyon, Sandıklı, Ağız, Ağız Bölgeleri.*

ABSTRACT

In the first chapter of this study, accent characteristics of Sandıklı, Hocalar, and Kızılcaören, towns of Afyon, has been given in classifications in summary. In the second chapter, the accent areas determined in the towns have been focused. The present continuous tense suffix “-(I)yor” has been the criteriatio establish the accent areas. Of the accent areas, “-(I)yo” accent is the commonest area, which also characterizes the area. Other accent areas are not very common and do not represent the overall area.

***Keywords:** Afyon, Sandıklı, accent, accent areas*

Sandıklı, bağlı olduğu Afyon iline 67 km. uzaklıkta, Ege Bölgesi'nin iç batı bölümünde yer alan ve yine kendi adıyla anılan bir ovada kurulu, batıda Uşak, güneybatıda Denizli illeriyle komşu, tarihî bir yerleşim merkezidir. Bu yazımızda, Sandıklı ve daha önce Sandıklı'nın kasabası konumunda iken, 1990 yılında Afyon'a bağlı birer ilçe hâline getirilen Hocalar ve Kızılören yerleşim yerlerinin de ortak ağız özelliklerini tespiti çalışacağız. Hocalar ve Kızılören ilçelerinin idarî olarak Sandıklı'dan ayrılıp bağımsız birer ilçe oluşlarının çok yeni olması nedeniyle, bölgeyi bir bütün olarak ele aldık ve Sandıklı yöresi olarak adlandırmayı uygun gördük.

Bir bölgenin ağız özelliklerinin bilinmesi; dil, tarih ve etnoloji çalışmalarında bize kaynaklık etmesi bakımından son derece önemlidir. Ağız özellikleri tespit edilen bir yöreye bakılarak, o bölgeye hangi Oğuz boylarının gelip yerleştiğini, bölgenin etnik yapısının ne olduğunun ipuçlarını bulabiliriz.¹ Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu toprağı pek çok Türk boyu tarafından vatanlaştırılmış, yurt edinilmiştir. Selçuklular zamanında uç mıntıkası konumunda olan Sandıklı ve civarını da çeşitli Türk boyları kendileri için yurt seçmişler ve yöreye Türk damgasını vurmuşlardır.² Bu hususa en iyi örnek, yöredeki yerleşim yerlerinin adlarıdır. Bölgedeki pek çok yerleşim yeri, adlarını ya Oğuz boylarından –Çepni, Dodurga, Emirhisar, Karkın, Kınık, Kızık³ - ya Selçuklu büyüklerinden – Devlethan (Dolatan), Saltuk, Sanduk⁴- ya da bağılı oldukları topluluklardan –Hocalar, Yavaşlar- almışlardır.⁵

Ancak, ülkemizde son yıllarda okullaşma ve buna paralel olarak okur-yazar oranının artması, teknolojik gelişmeler ve özellikle de kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, yoğun iç ve dış nüfus hareketleri, yerel söz değerlerinin yok olmasına ve halkımızın kendine özgü konuşma şeklinin değişmesi sonucunu da beraberinde getirmektedir. Bu gibi nedenler, “ağız” araştırmalarının bir an önce yapılıp tamamlanmasını ve Türkiye Ağız Haritası'nın ortaya çıkarılmasını gerekli kılmaktadır. Bu kaygılarla, 1999 yılında yüksek lisans tez çalışmalarım sırasında, üç ilçeye bağılı toplam 30 köyden derleme yaptım. İlçe merkezleriyle birlikte derleme yapılan yerleşim yeri sayısı 33'tür. Bu yerleşim merkezlerinden, 70'i erkek, 67'si kadın olmak üzere toplam 137 kaynak kişiyle görüşme yapılmış ve kaynak kişilerden derlenen metinlerin dil özellikleri (ses bilgisi, şekil bilgisi, sözlük) ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.⁶ Bu makalede, ilgili tezimizde belirlenen dil özellikleri, özet biçimde sınıflandırılarak verilmiştir.

¹ Zeynep Korkmaz, “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971*, Ankara 1989 (2. baskı), s. 21-32.

² Ayrıntılı bilgi için bk., Muharrem Bayar, “Afyon Karahisar İline Yerleşmiş Türkmen Oymak-Aşiret ve Cemaatleri”, *IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayınları : 7, Afyon 1995, s. 182-189.

³ Faruk Sümer, *Oğuzlar*, 5. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.

⁴ Daha detaylı bilgi için bk., Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi yayınları (5. baskı), İstanbul 1996, s.179.

⁵ 1078 yılında bu bölgeyi fetheden Selçuklu komutanı Emir Sanduk'un, çok harap bir görünüm arz eden şehri yeniden imar ederek Sandıklı'ya kendi adını verdiği yönünde görüşler de vardır. Bugün ilçenin Karasandıklı adını taşıyan bir köyü de mevcuttur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz., Turan Akkoyun, “Sandıklı Tarihine Bakış”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, nr.,47, Kasım 1997, s. 50-51.

⁶ İbrahim Özkan, *Sandıklı ve Yöresi Ağız Özellikleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2001.

I. Sandıklı ve Yöresi Ağızlarının Genel Özellikleri

1. Kalınlık-incelik uyumu da denilen büyük ünlü uyumunun bölge ağızlarında dikkati çekecek kadar belirgin ve güçlü olduğu görülür. Alıntı kelimelerin büyük bir kısmı, yazı dilinde asıllarını korumakla birlikte, bölge ağızlarında Türkçe'nin kalınlık-incelik uyumuna uymak zorunda kalmışlardır. Bölge ağızlarındaki bu uyum, daha çok ilerleyici benzetme yolu ile ortaya çıkmaktadır.⁷ Gerileyici ve iki yönlü benzeşme yolu ile ortaya çıkan uyum örnekleri ise, ilerleyici benzetme örneklerine göre çok daha azdır.⁸

İlerleyici benzeşme örnekleri :

Kalınlaşmalar:

abdās (47/55, 86/3) 'abdest'

ataş (19/2, 44/74) 'ateş'

dahan (62/9) 'tahin'

hana (36/78, H.112/31, H.113/37)

hayrat (35/17) 'hayret'

manavra (15/119) 'manevra'

zulūm (H.119/23) 'zulüm'

acala (99/9) 'acele'

bahşısını (96/18) 'bahşiş'

habar (15/37, 95/36) 'haber'

hangı (11/25, 32/10) 'hangi'

ğiymatı (II. 102/14) 'kıymet'

suralānı (52/10) 'sure'

İncelmeler:

birez (60/18) 'biraz'

ezeninde (14/16) 'ezan'

insennen (II. 103/70) 'insan'

tēne (22/52) 'tenha'

ēmin (96/16) 'amin'

ileç (99/10) 'ilaç'

kirmende (H.115/1) 'kirman'

terevide (78/179) 'teravih'

Gerileyici benzeşme örnekleri :

Kalınlaşmalar:

cıyara (62/75) 'sigara'

duşmannarıñ (40/6) 'düşmanların'

ısaya (78/6) 'İsa'ya'

pılavı (33/47) 'pilav'

⁷ Kalınlık-incelik uyumunun ilerleyici benzetme yolu ile ortaya çıkması Batı Grubu Ağızları için ortak bir özelliktir. Bu konuda bk. Leyla Karahan, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, Türk Dil Kurumu yayını, Ankara 1996, s. 3-8.

⁸ Örnek kelimelerimiz verilirken, parantez içlerindeki rakamlar, adı geçen tezdeki metin ve satır numaralarını göstermektedir.

İncelemeler

esger (H.107/39) ‘asker’ *eferim* (37/106) ‘aferin’
mehelle (43/85, 90/29) ‘mahalle’
rēmetlik(100/36)‘rahmetlik’

İki yönlü benzeşme örnekleri :

barabā (49/68, H. 105/9) ‘beraber’ *talāşayı* (88/20) ‘telaşe’
eşgereye (H.113/31) ‘aşikâre’ *mērimet* (4/167) ‘merhamet’

Yazı dilimizde kalınlık-incelik uyumuna aykırı olan “-ken, -leyin, -ki” gibi eklerin; “ile, ki” gibi edatların ve “imek” fiilinin bölge ağızlarında kök-gövde ünlüsüne tâbi olduğunu gösteren örneklerle de sıkça rastlanır:

durukan (II.102/48) ‘dururken’ *yapakana* (20/7) ‘yaparken’
yaşındāykan (K.124/29) ‘yaşındayken’ *karşıdaki* (32/25) ‘karşındaki’
onunkuda (13/9) ‘onunki de’ *sabalā*(H.112/1)‘sabahleyin’
sabānan (15/61, 29/3, 36/160) ‘sabahleyin’ *deyōku* (6/26,18/86, 21/14)
bilmeyosku (13/20) *inankı* (18/67)
yokku (26/15) *boludu* (51/15)
ocağımış (49/65) *youdu* (77/8)
bunnānan (II.103/81) *hayvannan* (1/21)
ğuşnan (32/34) *paraynan* (4/100)

Bölge ağızlarında birleşik fiillerde de benzeşmenin olduğu örnekler görülmektedir:

atdırıvāyo (64/22) ‘attırıyor’
çalıvadım (44/138) ‘çalıverdim’
doluvamış (78/167) ‘doluvermiş’
otutduruvamış (36/62) ‘otutturuvermiş’
yapıvacānız mı (100/52) ‘yapıver-’
yapışdırıvāryōla (80/38) ‘yapıştırıver-’

Bununla birlikte bölge ağızlarında kalınlık-incelik uyumunun yazı dilimize göre geri olduğu örnekleri de görmek mümkündür. Ancak, bu şekiller, bölge ağızlarındaki kalınlık-incelik uyumundaki belirginliği bozacak nitelikte olmayıp istisnai durumlardır:

<i>buğdeyi</i> (38/10) ‘buğday’	<i>cömertsin</i> (78/105) ‘cömert’
<i>garer</i> (61/2, H.113/18) ‘karar’	<i>haneyin</i> (44/128) ‘hanay’
<i>haşgeş</i> (81/45) ‘haşhaş’	<i>şalver</i> (H.107/28) ‘şalvar’
<i>merdivan</i> (86/10, 85/45) ‘merdiven’	<i>yārin</i> (54/9) ‘yarın’

2. Düzlük-yuvarlaklık uyumu da yazı dilimize göre bölge ağızlarında daha ileridir. Yazı dilinde düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozan eklerin bölge ağızlarında da uyumu bozduğu görülür. Yazı dilimizde “a”dan sonra “b, m, v, f” dudak ünsüzü bulunduran kelimelerde “u” gelmesine karşılık, bölge ağızlarında yaygın olarak “i” gelmektedir:

<i>armid</i> (87/42) ‘armut’	<i>aviç</i> (K.122 /39) ‘avuç’
<i>çamırlı</i> (78/132) ‘çamur’	<i>ğaviştı</i> (42/74) ‘kavuştu’
<i>ğavın</i> (101/24) ‘kavun’	<i>savırınca</i> (51/36) ‘savur-’
<i>yāmur</i> (49/123) ‘yağmur’	<i>yavıklı</i> (39/193) ‘yavuklu’

Bu şekillerin yanında, yazı dilimizde olduğu gibi “a” ünlüsünden sonra “u”nun geldiği şekiller de bulunmaktadır. Ancak bunlar, bölge ağızları için genel özelliği bozmayan istisnalardır:

<i>çamur</i> (4/234)	<i>çavuş</i> (23/21)
<i>salamur</i> (9/13)	<i>yāmur</i> (17/39) ‘yağmur’

Yazı dilimizde uyumsuz olan alıntı kelimelerin, bölge ağızlarında düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyduğunu gösteren örnekleri de görmek mümkündür:

<i>afyanlı</i> (75/2) ‘Afyonlu’	<i>afyana</i> (39/3) ‘Afyon’a’
<i>afyan /ayfan</i> (45/2, 87/1) ‘afyon, haşhaş’	<i>balkun</i> (68/62) ‘balkon’
<i>horāz</i> (101/10) ‘horoz’	<i>motur</i> (40/40) ‘motor’
<i>paytun</i> (93/43) ‘payton’	<i>tokdura</i> (39/119) ‘doktor’
<i>vaguna</i> (2/20) ‘vagon’	

3. Diğer Batı Anadolu ağızlarında olduğu gibi, bölgemiz ağızlarında da tonlulaşma çok yaygın bir durum gösterir. Kelime başında yaygın olan ötümlüleşme örnekleri:

k->ğ- : Bölge ağızlarında, kelime başında görülen bu ötümlüleşme, bölge ağızlarını karakterize eden, en yaygın, en belirgin özelliklerden birisidir. k->ğ- değişimi yabancı asıllı kelimelerde bile karşımıza çıkmaktadır:

<i>ğaba</i> (3/26) ‘kaba’	<i>ğadır</i> (H.109/18) ‘kadir’
<i>ğafa</i> (7/13) ‘kafa’	<i>ğahba</i> (68/50) ‘kahpe’

<i>ğalbur</i> (54/30) 'kalbur'	<i>ğannıyı</i> (84/21) 'kağnı'
<i>ğanser</i> (62/2) 'kanser'	<i>ğara</i> (II.103/48) 'kara'
<i>ğarağol</i> (77/50) 'karakol'	<i>ğatır</i> (22/26) 'katır'
<i>ğilavuzla</i> (81/63) 'kılavuzla-'	<i>ğayfaltı</i> (100/22) 'kahvaltı'
<i>ğırklı</i> (61/55) 'kırklı'	<i>ğōcen</i> (K.124/27) 'koy-'
<i>ğōla-</i> (92/23) 'kovala-'	<i>ğoņşulara</i> (98/56) 'komşu'
<i>ğosğoca</i> (II.102/29) 'koskoca'	<i>ğorsuna</i> (44/9) 'kurs'
<i>ğoyun</i> (1/16) 'koyun'	<i>ğudreti</i> (88/33) 'kudret'
<i>ğundura</i> (9/32) 'kundura'	<i>ğurd</i> (50/15) 'kurt'
<i>ğuş</i> (10/13) 'kuş'	<i>ğutlu</i> (H. 116/39) 'kutlu'
<i>ğuy</i> (5/2) 'kuy-'	<i>ğuzu</i> (42/15) 'kuzu'

Bölge ağızlarında, kelime başında görülen bu eğilim o kadar kuvvetli ki, yazı dilimizde "k"li şekliyle kullanılan bazı kelimelerin bile, tonlulaştığı görülmektedir:

<i>geçi</i> (H.115/33) 'keçi'	<i>gendi</i> (H.120/18) 'kendi'
<i>gişi</i> (15/45) 'kişi'	<i>gişele-</i> (19/13) 'kişele-'
<i>güücüğ</i> (97/27) 'küçücük'	<i>game</i> (98/11) 'keme'

Kelime başında görülen bu tonlulaşma özelliği, bölgede ekler için de yaygınlık göstermektedir:

<i>atğı</i> (H.115/34) 'atki'	<i>bitgin</i> (79/1) 'bitkin'
<i>çıkğın</i> (43/92) 'çıkkin'	<i>ğatğısını</i> (74/52) 'katkısını'
<i>kakğın</i> (62/52) 'kalkkin'	<i>şaşğın</i> (85/24) 'şaşkin'
<i>yapışğın</i> (74/36) 'yapışkan'	<i>yatğınniğı</i> (38/109) 'yatkin'

t- > d- : Bölgemizde en çok görülen ötümlüleşmelerden biri de t- > d- değişimidir. Yabancı asıllı kelimelerde de görülen bu değişim, k-> g- değişimi kadar yaygın ve bölgenin ağız özelliklerini karakterize edecek niteliktedir:

<i>daban</i> (7/27) 'taban'	<i>dabanca</i> (51/65) 'tabanca'
<i>dadlulādan</i> (8/44) 'tathılardan'	<i>dahan</i> (8/43, 62/9) 'tahin'
<i>dakım</i> (18/19) 'takım'	<i>dak-</i> (81/1) 'tak-'
<i>daşıma-</i> (H.106/27) 'taşırma-'	<i>daşda</i> (87/1) 'taşta'
<i>davşan</i> (26/5, 95/4) 'tavşan'	<i>dellal</i> (K.124/2) 'tellal'

<i>desdere</i> (100/65) ‘testere’	<i>desdi</i> (65/1) ‘testi’
<i>dep-</i> (H.106/83) ‘tep-’	<i>dēze</i> (36/39) ‘teyze’
<i>dırnakları</i> (98/57) ‘tırnakları’	<i>dırman-</i> (64/11) ‘tırman-’
<i>difdikli</i> (4/55) ‘tiftikli’	<i>dilki</i> (8/55, 10/1) ‘tilki’
<i>dene</i> (1/19) ‘tane’	<i>duddu</i> (II.103/155) ‘tuttu-’
<i>duzunu</i> (61/20) ‘tuz’	<i>düneği</i> (95/40) ‘tüneği’

Kelime başında belirgin bir şekilde karşımıza çıkan bu tonlulaşma, bölgemiz ağızlarında yaygın olarak eklerde de görülebilmektedir. Hatta, bazı eklerin sadece tonlu şekilleri kullanılabilir demek bile mümkündür:

<i>etdik</i> (82/17) ‘ettik’	<i>dikdilē</i> (101/7) ‘diktiler’
<i>gaynadırız</i> (79/26) ‘kaynat-’	<i>birakdırıyō</i> (6/33) ‘biraktiriyor’
<i>başda</i> (87/22) ‘başta’	<i>allahdan</i> (81/57) ‘Allahtan’
<i>söğütten</i> (II.102/4) ‘Söğüt’ten’	

Bölgemizde yabancı asıllı bazı kelimelerin, genel eğilimin aksine tonsuzlaşarak “t-“ olduğu görülür. Bu tonsuzlaşma üç dört kelime ile sınırlı olup, istisnai bir durumdur:

<i>tokdur</i> (28/29, 39/212) ‘doktor’	<i>tomatis</i> (43/10) ‘domates’
--	----------------------------------

4. Bölgemiz ağızlarında tonlulaşma yaygın olmakla birlikte, Eski Türkçe’deki kelime başında görülen “k- ve t-” tonsuz ünsüzleri bazı kelimelerde korunmuştur.⁹

“t-” ünsüzünün korunduğu kelimeler:

<i>tirsēni</i> (H.115/19) ‘dirseğini’	<i>tonnarını</i> (78/90) ‘don’
<i>tökdürdü</i> (H.118/5) ‘döktürdü’	

“k-” ünsüzünün korunduğu kelimeler:

<i>kelinnik</i> (H.116/40)	<i>kelir</i> (68/48) ‘gelir’
<i>keliyorsa</i> (H.118/19) ‘geliyorsa’	<i>keyik</i> (38/93, 66/15) ‘geyik’
<i>keydi/keyēdik</i> (59/2, H.112/20) ‘giy-’	<i>küreş</i> (H.107/23) ‘güreş’
<i>keyim</i> (H.106/55) ‘giyim’	<i>kölge</i> (23/29, 89/34) ‘gölge’

⁹ Kelime başı “k-” ünsüzünün korunduğu diğer Anadolu ağızlarındaki örnekler için bk. Tuncer Gülensoy, *Kütahya ve Yöresi Ağızları* (İnceleme, Metinler, Sözlük), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 1998, s. 53; Gürer Gülsevin, *Uşak İli Ağızları*, Yayımlanmamış Afyon Kocatepe Üniversitesi Araştırma Fonu Projesi, Afyon 2001, s. 64.

5. Bölgemiz ağızlarında, açık ünlüler yanındaki ünsüz düşmesi, dikkati çeken ve çok sık rastlanılan ses olaylarından. Özellikle ‘ğ, h, k, l, r, v, y’ sesleri düşerken geride kalan ünlüde genellikle bir uzama meydana getirirler. Bazen ikiz ünlüler de oluşabilir.

-ğ- >-Ø- : Bölgemizde en çok düşen damak ünsüzlerinden biri sızıcı-tonlu “ğ” ünsüzüdür. Bu ünsüz düşerken yanındaki ünlüyü çoğu zaman uzatır:

<i>ālādım</i> (55/21) ‘ağla-’	<i>ārıdı</i> (II.102/62) ‘ağrıdı’
<i>bōdu</i> (19/3) ‘boğ-’	<i>būdey</i> (87/41) ‘buğday’
<i>çālardan</i> (5/34) ‘çağlardan’	<i>cōrafya</i> (15/151) ‘coğrafya’
<i>dāda</i> (87/1) ‘dağda’	<i>deīrmen</i> (19/24) ‘değirmen’
<i>deīşik</i> (8/110) ‘değişik’	<i>dēnek</i> (H.107/20) ‘değnek’
<i>ēri</i> (H.115/38) ‘eğri’	<i>ēlence</i> (42/17) ‘eğlence’
<i>ōlak</i> (47/20) ‘oğlak’	<i>Ölen</i> (44/89) ‘öğlen’
<i>rābet</i> (7/14) ‘rağbet’	<i>sālam</i> (55/14) ‘sağlam’
<i>ūraşırđık</i> (87/5) ‘uğraş-’	<i>yācılara</i> (62/8) ‘yağcılara’

-h- >-Ø- : Bölgemiz ağızlarında çok yaygın olan “h” sesinin kaybolması, daha çok alıntı kelimelerde karşımıza çıkar:

<i>abdıraman</i> (77/26) ‘Abdurrahman’	<i>bāçamız</i> (38/92) ‘bahçemiz’
<i>ğāve</i> (62/62) ‘kahve’	<i>haşaş</i> (98/52) ‘haşhaş’
<i>itiyat</i> (44/14) ‘ihtiyat’	<i>itilâf</i> (15/71) ‘ihtilâf’
<i>mākime</i> (63/45) ‘mahkeme’	<i>māsıs</i> (86/5) ‘mahsus’
<i>mūtar</i> (H.106/100) ‘muhtar’	<i>mēşur</i> (15/33) ‘meşhur’
<i>noud</i> (43/107) ‘nohut’	<i>tāraya</i> (K.121/22) ‘tahra’
<i>tēlike</i> (93/73) ‘tehlike’	<i>yāūt</i> (74/42) ‘yahut’
<i>velāsılı</i> (95/31) ‘velhasılı’	<i>zāmet</i> (42/26) ‘zahmet’

-k- >-Ø- : ‘ğ, h, r, y’ sesleri kadar yaygın olmasa da, ‘k’ sesinin belli kelimelerde kaybolduğu görülebilmektedir:

<i>āşam</i> (37/65, 38/65, 67/10) ‘akşam’	<i>çāşır</i> (H.106/62) ‘çakşır’
<i>ēsik</i> (H.114/20) ‘eksik’	<i>ēşimsi</i> (87/17) ‘ekşi’
<i>gōlere</i> (25/31) ‘göklere’	<i>laab</i> (21/11) ‘lakap’
<i>ōsürüyō</i> (81/27) ‘öksürüyor’	<i>ōsüzlere</i> (92/29) ‘öksüzlere’

yōdu (28/26) 'yoktu'

yōsa (H.117/66) 'yoksa'

-l- >-Ø- : Bu ses de bölgemizde belli kelimelerde kaybolurken, yanındaki ünlüyü bazen uzatabilmektedir:

ānadın mı (62/48) 'anladın mı?'

aba (99/21, 34/9) 'abla'

ānamın (52/17) 'anlam'

āsam (25/17) 'alsam'

atmış (H.117/17) 'altmış'

at yanda (69/44) 'alt yanda'

gakdı (24/10) 'kalktı'

gēmiş (28/13) 'gelmiş'

gēse (II.102/58) 'gelse'

gōñüne (81/63) 'gönlüne'

-r- >-Ø- : Bölgemiz ağızlarında en çok görülen bir düşme olayıdır. 'r' sesinin düşmesi için bölgemizin en belirgin özelliklerinden birisidir diyebiliriz:

ādına (28/18) 'ardına'

āletlēden (1/7) 'aletlerden'

asgēden (43/128) 'askerden'

atālādı (15/182) 'atarlardı'

bicēz (K.122/18) 'biricik, bir tek'

atvē (3/26) 'atıver-'

çāşafınan (32/31) 'çarşafı'

çevitdiri (33/22) 'çevirtirdi'

çikine (H.109/27) 'çirkin'

dālādan (7/19) 'dağlardan'

gānıyarık (49/12) 'karnıyarık'

gadā (K.123/26) 'kadar'

gāyi (16/18) 'gayrı'

gelike (46/16) 'gelirken'

getidilē (77/5) 'getirdiler'

gidivēyō (3/35) 'gidiveriyo'

gōdüm (37/125) 'gördüm'

götüdüm (82/14) 'götürdüm'

vā (II.104/31) 'var'

vedim (85/14) 'verdim'

yerlē (II. 102/15) 'yerler'

yimbeş (21/14) 'yirmibeş'

-v- > -Ø- : Bu sesin düşme oranı 'ğ, h, r, y' sesleri kadar yaygınlık göstermez. Bu sesin kaybolması sırasında bazen kalan ünlü uzadığı gibi, ikiz ünlüler de oluşabilmektedir:

civcili (97/60) 'civcivli'

çual (49/21) 'çuval'

duak (18/30) 'duvak'

düen (44/95) 'düven'

döüşüyōdu (35/12) 'dövüş-'

göerimiz (53/3) 'göveri'

laborotor (H.105/15) 'laboratuvar'

mēlit (49/59) 'mevli'

sēmeyola (11/46) 'sev-'

sıazladı (28/32) 'sıvazla-'

süari (39/14) 'süvari'

tauuk (28/35) 'tavuk'

tēfik (15/21) 'Tevfik'

töbe (78/126) 'tövbe'

-y- > -Ø- : Yarı ünlü-sızıcı bir ünsüz olan “y” ünsüzünün bölgemiz ağzlarında iç seste kolayca eriyip kaybolması sık görülen bir ses olayıdır:

<i>āşa</i> (28/1) ‘Ayşe’	<i>bēgir</i> (38/109) ‘beygir’
<i>bōle</i> (8/32) ‘böyle’	<i>bōne</i> (18/36) ‘böyle’
<i>būdēnen</i> (38/16) ‘buğday’	<i>dēzem</i> (36/39) ‘teyzem’
<i>fasüle</i> (43/4) ‘fasulye’	<i>gāri</i> (18/1) ‘gayrı’
<i>gomadı</i> (II.103/163) ‘koy-’	<i>gōnek</i> (51/51) ‘göynek’
<i>haden</i> (35/6) ‘haydın’	<i>hadi</i> (8/21) ‘haydi’
<i>hēbeye</i> (85/1, K.122/16) ‘heybe’	<i>kōümüzde</i> (43/129) ‘köy’
<i>ōle</i> (14/8) ‘öyle’	<i>ōne</i> (2/46) ‘öyle’
<i>pēnir</i> (H.108/61) ‘peynir’	<i>sandāle</i> (37/54) ‘sandalye’
<i>sērek</i> (87/41) ‘seyrek’	<i>sīdirmes</i> (17/53) ‘siydir-’
<i>sülēman</i> (37/124) ‘Süleyman’	<i>sōlenmezdi</i> (14/21) ‘söylen-’
<i>şeh</i> (65/64) ‘şeyh’	<i>şēlik</i> (4/52) ‘şey’
<i>şōle</i> (9/31) ‘şöyle’	<i>şōne</i> (8/74) ‘şöyle’

6. İç seste yan yana iki ünsüz bulunan yerlerde ya da söyleniş bakımından aynı durumda bulunan komşu kelimelerin son ve ön sesleri arasında, bazen iki ünsüzden biri, kendisine yakın boğumlanma niteliği taşıyan öteki tarafından büsbütün ya da kısmen benzeştirilir.¹⁰ Ünsüz benzeşmesi adı verilen bu ses olayına bölgemiz ağzlarında sıkça rastlanır. Ünsüz benzeşmesi örnekleri şunlardır:

İlerleyici benzetme:

a) Yarı benzetme:

-ml-> -mn- :

<i>adamnar</i> (22/12) ‘adamlar’	<i>damnu</i> (H.106/103) ‘damlı’
<i>bayramnāda</i> (H.114/21) ‘bayramlarda’	<i>dōumnu</i> (63/13) ‘doğumlu’
<i>devamnu</i> (H.108/59) ‘devamlı’	<i>gıvrımnı</i> (36/141) ‘kıvrımlı’
<i>dumnupınar</i> (H.111/32) ‘Dumlupınar’	<i>isimneri</i> (93/16) ‘isimleri’

¹⁰ Zeynep Korkmaz, *Neşehir ve Yöresi Ağzları*, ikinci baskı, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları, Sayı :142, Ankara 1977, s. 92-93.

<i>merasimnede</i> (71/2) ‘merasimlerde’	<i>namnı</i> (17/26) ‘namlı’
<i>rumnarna</i> (12/3) ‘Rumlarla’	<i>simni</i> (97/44) ‘simli’
<i>gözümne gulağımna</i> (H.113/36) ‘gözümle, kulağımla’	
-ηl-> -ηn- :	
<i>göñnünden</i> (15/186) ‘gönlünden’	<i>añnadım</i> (6/15) ‘anladım’
<i>diñnedim</i> (14/55) ‘dinlediğim’	

b) Tam benzetme :

-nl- > -nn- :

Yandaş benzetme türünden olanlara örnekler :

<i>afyonnu</i> (15/93) ‘Afyonlu’	<i>annam</i> (25/4) ‘anlam’
<i>annarında</i> (H.114/16) ‘anlarında’	<i>benni</i> (42/115) ‘benli’
<i>bunnarı</i> (41/7) ‘bunları’	<i>cannı</i> (4/73) ‘canlı’
<i>ceryannı</i> (33/17) ‘cereyanlı’	<i>çimenner</i> (96/53) ‘çimenler’
<i>düünnede</i> (14/31) ‘dügünlerde’	<i>deliğannı</i> (98/32) ‘delikanlı’
<i>düzennik</i> (44/69) ‘düzenlik’	<i>günnük</i> (H.115/42) ‘günlük’
<i>hannara</i> (2/12) ‘hanlara’	<i>ünnedik</i> (44/67) ‘ünle-’
<i>yennice</i> (83/34) ‘yenli, hafif’	

Uzak benzeşme türünden olanlara örnekler :

<i>anannan</i> (18/14) ‘anan ile’	<i>bennen</i> (78/14) ‘ben ile’
<i>ayrannan</i> (H.115/55) ‘ayran ile’	<i>bunnan</i> (82/16) ‘bu ile’
<i>dürbünnen</i> (23/23) ‘dürbün ile’	<i>unnan</i> (14/3) ‘un ile’
<i>tırpannan</i> (H.117/12) ‘tırpan ile’	

Gerileyici Benzeşme:

-rl- > -ll- :

Bölgemizde çok yaygın bir benzeşme türüdür. Daha çok şimdiki zaman ile geniş zaman çekimlerinin üçüncü çokluk şahıslarında, “l” ünsüzü benzeştirici durumdadır:

<i>alıyollā</i> (14/41,36/117) ‘alıyorlar’	<i>dellē</i> (75/8) ‘derler’
--	------------------------------

<i>dellerimiş</i> (81/19) ‘derlerimiş’	<i>ediyollā</i> (81/19) ‘ediyorlar’
<i>ğaçıyollāmuş</i> (36/66) ‘kaçıyorlarmış’	<i>geliyolla</i> (41/13) ‘geliyorlar’
<i>sereller</i> (96/15) ‘sererler’	<i>ollā</i> (H.114/3) ‘oralar’
<i>yellerde</i> (H.115/83) ‘yerlerde’	

-ls-> -ss- :

<i>assuñ</i> (100/19) ‘alsın’	<i>bussuñ</i> (89/37) ‘bulsun’
<i>ğaçabisse</i> (69/6) ‘kaçabilsem’	<i>bussak</i> (H.117/61) ‘bulsak’
<i>gessuñ</i> (36/60, 48/6) ‘gelsin’	<i>güssüñ</i> (33/63) ‘gülsün’
<i>ossuñ</i> (31/38) ‘olsun’	<i>össüñ</i> (63/74, 36/67) ‘ölsün’

7. Dilek-şart kipi dışında, genel olarak bütün kiplerin çekiminde I. teklik kişi için “-m” eki yerine “-n” eki kullanılmaktadır:

- *ben vā ya dōru ğonuşamayon* hasdaym. ne *ğonuşcen bilmeyon* ku(30/2)
- *añladırın* bir depeden şey *deyveren*. (31/1)
- *buzānan ineği sereğomuşun* (37/159)
- *sıyren ğaçen* (K.124/6)
- *ğız yuğuruyon* ördan kērim yazıyon accık ğurudu mu *ğıyıyon* hamırı. (29/6)
- *biliyen biliyen bilmemin* hiç (II.103/62)
- *da düşürün* ya deyye (II.103/77)
- *ben hayırma örgedirin* bak bunu (85/39)

8. *-acak/-ecek* gelecek zaman eki, ünlü düşmesi ile baştaki *-a/-e* sesini kaybeder. Bölgemizde gelecek zaman ekinin kalın sıradan ünlülü fiillere “-cek” şeklinde eklenmesi de yaygındır:

- *baya da alcen* (6/39)
- *yağı çıkıtdırceñ, ğavurceñ, sızıldımınan unnan ğarışdırcen* (9/21)
- *alō dēcek dēcek* paraynan ğazanıvēcük lafınan şuñu *alcek* bu *alcek* de para *ğazancek* (4/157)
- *biz de öne olcez* dediminen tamam (18/88)
- *ğaçımucēñiz* (44/41)

9. Bölgemizde, görülen geçmiş zaman ekinin 3.teklik kişisinde “-di” ekinin sonunda bir “n” sesi türemektedir:

<i>ānaylorı-n</i> (27/24)	<i>azıdı-n</i> (19/20)
<i>candarmaydı-n</i> (24/3)	<i>derdi-n</i> (21/9)
<i>geçilmezdi-n</i> (II.103/41)	<i>mēşurdu-n</i> (50/10)
<i>muhdarıydı-n</i> (19/15)	<i>varıdı-n</i> (14/52)
<i>yanādı-n</i> (69/13)	<i>yōudu-n</i> (25/35)

10. Eski Türkçedeki “η” sesi, kelime köklerinde ve eklerde korunmuştur:

<i>aηadıη mu</i> (19/17)	<i>biη</i> (3/5)
<i>buηar</i> (32/41)	<i>deηiz</i> (33/59)
<i>doηuz</i> (H.106/22)	<i>duyyoη mu</i> (64/32)
<i>geliη</i> (39/71)	<i>göηünden</i> (97/60)
<i>öηüne</i> (62/44)	<i>soη</i> (34/25)

11. Eski Türkçedeki +kına/+kine pekiştirme edatının örneklerine rastlanır:

eveli toktur filan *yoğdukuna* (98/40)
yörük *değilkine* bura (52/12)

12. -Ası sıfat-fillerinin ağırlıklı olarak ilenme sözlerinde kullanıldığı görülür:

alt_ay burda <i>bakılasılarınmış</i> (H.119/25)	<i>başarasıya</i> (5/72-73)
bi dā araba <i>almayasıya</i> (H.119/14)	<i>baykuş ötesice</i> (95/38)
bi işē yazasıya mendilini habasını <i>yazasıya</i> (89/28-29)	
<i>bitesiye</i> (100/67)	<i>dā düne gelesiye</i> (H.115/68)
<i>döküle galası</i> (101/23)	<i>gözü kör olası</i> (100/138)
<i>hortılayası</i> (46/8)	<i>nurlāda yatası</i> (18/95)
<i>ocağ sönesi</i> (77/5)	<i>ölesiye</i> (55/34, 31/38)
<i>unu ūrası galmayasıya</i> (89/27)	<i>yüzü yüzülesi</i> (47/31)

13. Emir/istek kiplerindeki teklik ve çokluk I. kişi ekleri bölgemiz ağızlarında ses değişimleri nedeniyle çeşitlilik göstermektedir. Yazı dilimizde “-ayım/ -eyim, -alım/ -elim” olan bu ekler, bölgede “-(y)An, -Am, -AyIn, -AyIm, -(y)Allm, -(y)Allk” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹¹

I. teklik kişi:

<i>alan varan</i> (54/28)	<i>varan gelen</i> (H.110/7)
<i>ocudan</i> (38/96) ‘korkutayım’	<i>bakan</i> (58/2)
<i>ge bakan</i> bura (H.117/62)	<i>gidēn</i> (93/7)
<i>gēren</i> (K.122/2) ‘getireyim’	<i>yollayan</i> (39/25, 79/3)
<i>deyen</i> (20/30)	<i>söleyen</i> (63/2)
<i>añnadam</i> (15/140)	<i>bakām</i> (38/53, 54/3)
<i>yapām</i> (60/18)	<i>bakem</i> (34/13)
<i>yolām edēm</i> (87/4)	<i>olayın</i> (42/99)
<i>bileyim</i> (4/74)	<i>gideyim, edeyim</i> (48/10-11)
<i>bakeyim</i> (11/6)	

I. çokluk kişi:

<i>añnaşalım</i> (18/87)	<i>bakalım</i> (7/32, 26/1)
<i>gidelim</i> (H.106/19)	<i>verelim</i> (16/22)
<i>gullanalık</i> (76/16)	<i>yapalık</i> (76/15)
<i>biterelik</i> (100/59)	<i>gidelik</i> (20/31)
<i>etdirelik</i> (98/10)	<i>yeyelik</i> (33/8)

¹¹ Leyla Karahan, *age.*, s. 49-50.

II. Sandıklı ve Yöresinde Alt Ağız Bölgeleri

Yörenin ağız bölgelerini tespit etmek için, ağız bölgelerinin tespitinde çok önemli bir veri olan “-(I)yor” şimdiki zaman ekini esas aldık. Şimdiki zaman ekindeki ses değişimleri ağız bölgelerinin ve alt ağız bölgelerinin tespitinde önemli bir rol oynamaktadır. “-yor” şimdiki zaman ekinde meydana gelen ses değişimleri sonucunda farklı şekillerinin ortaya çıkması, bir bölgedeki etnik yapıyı ve kaynaşmayı göstermesi bakımından da çok önemlidir.¹² Zeynep Korkmaz, son ses “-r” düşmesi sebebiyle oluşan “-yo” şeklini Kınık boyu; “-ıy /-iy ; -ī / -ī” şekillerini Avşar boyu ; “-ya /-ye” şeklini ise, Salur boyunun özelliği olarak vermektedir.¹³ Her ne kadar Sandıklı ve yöresini karakterize eden şekil –yo (Kınık) olsa da hem yerel hem de muhacir ağızlarında farklı şekillere de rastlanır. Bölgede muhacir köyleri ağızları ile Nogay ağızı çok dar bir alanda konuşulmaktadır. Yurdumuzdaki okullaşma oranının artmasına, iletişimin yaygınlaşmasına ve yerel ağızların baskınlığına rağmen, bu yerleşim yerlerinin ağız özelliklerini korumaları ve varlıklarını sürdürmeye çalışmaları da dikkat çekici bir özelliktir. Derleme yapılan yerlere göre Sandıklı ve yöresinin şimdiki zaman çekimi esas alınarak ağız bölgelerini şu şekilde sınıflayabiliriz:

1. Yerel Ağızlar

1.a. -(I)yo Ağızı

1.b. – (I)yA Ağızı

2. Muhacir Ağızları

2.a. -(I)yA Ağızı

2.b. -yer / -er Ağızı

2.c. Nogay Ağızı

1. Yerel Ağızlar

1. a. - (I)yo Ağızı

- (I)yo ağızı, en yaygın olan ve bölgeyi karakterize eden ağız bölgesidir. – (I)yo ağızı, Sandıklı ve yöresinin gerçek ağızıdır. Yaygın olan bu şeklin kişi ekleri ile çekimi “-yon, -yon, -yo, -yoz, -yonuz, -yolā” biçimindedir. -(I)yo şimdiki zaman çekimi ile temsil edilen ve bizim yerel ağızlar diye nitelendirdiğimiz bu ağız bölgesini, Leyla Karahan “Batı Grubu Ağızları’nın I. Alt Grubu” olarak değerlendirmiştir.¹⁴

¹² Leyla Karahan, *age.*, s. IX-XVII.

¹³ Zeynep Korkmaz, *agm.*, s. 21-32.

¹⁴ Leyla Karahan, *age.*, s. 116.

- avcının işde keklıkların Kafesin içine *gōyon* alıp *gidiyon* dağa ufaktan *beslēyon* güme *yapıyon*
- İbrahim sen *nēdiyon* ölüm hep *ütüyon*
- birisi garannıkda hazineyi *görüyo*, birisi açılmēcek kilidleri *açıyo*, birisi çıkılmēcek yerlere *çıkıyo*
- halıların erişini *ulāyoz* onu *çeziyoz* gāri ısdara *dakıyoz* darı gabcını da *ıslāyoz* onu *birlēyoz*
- hocam işde zamanın uşānı *görüyo* hocam
- duyuşumuz geri *geliyollā*, *varıyollā* pencirelerine merdiman goyup *dinelıyōla*

1.b. - (I)yA Ağzı

Derlemelerimiz sırasında hem yerel hem de muhacir ağızları arasında rastladığımız bu ağız bölgesi ise oldukça dardır. Tespitlerimize göre Sandıklı ilçesine bağlı Yeniköy (Eski adı Nasuhoğlu) ile Rumeli muhaciri olan Soğucak adlı iki köyümüzde bu özellik görülmektedir. Yeniköy adlı yerleşim yerinin sakinleri, kendilerinin buraya Söğüt'ten Osmanlı zamanında göç edip yerleştiklerini ve Karakeçeli yörüklerinden olduklarını ifade etmektedirler.

Bu köyümüzde -(I)yA şimdiki zaman ekinin bütün şahıslara göre çekimi şu şekildedir: **-IyAn, -IyAη, -IyA, -IyAz, -IyAηIz, -IyAlAr**

- *biliyen biliyen* bilmemin hiç
 - dur ölüm bi üsdüme neye *yükleniyen*
 - gosgoca turkiya buña boyun *büküye*, amma ben buna yüreğim *kakıya* öte yanda asgerlēmiz *öliye*
 - ekin *ekiyaz, yoluyaz* önu unnan idāre *oluyaz*
 - bunu demiş dudup *geliyeniz* demiş harbe *sokuyanız* demiş
 - halay *oynayalar* aynı Öle *sekiyalar*
- Yeniköy ağzında şimdiki zaman çekiminin -(I)yA'lı şekilleri yanında - (I)yo'lu şekilleri de görülebilmektedir:
- şindi ordan buraya göç *ediyōla*
 - bizim köyün kökü anılan nasufōlu *anılyō*
 - sabāla habar *dinneyon*

➤ yüreğim Kakdı yani bunu ne *džyor*¹⁵

Şimdiki zamanın *-(I)yA*'lı şeklini Leyla Karahan Batı Grubu Ağızları'nın II, III ve V. Alt Grupları olarak gösterir.¹⁶

2. Muhacir Ağızları

2.a. *-(I)yA* Ağzı

Bu ağız bölgesi, Rumeli muhaciri olan Soğucak köyünde tespit edilmiştir. Köydeki yaşlılar, tarihimize 93 Harbi olarak geçen Osmanlı-Rus savaşından sonra Anadolu'ya Bulgaristan'ın Şumnu-Razgrad taraflarından göç ettiklerini, önce Salihli'de bir müddet kaldıklarını, daha sonra şimdiki yerlerine iskân edildiklerini, Bulgaristan'da iken oturdukları yerin adının da "Sovcak" olduğunu, büyüklerinin kendilerine bu şekilde bilgi aktardıklarını ifade etmektedirler. Fakat köyün sürekli olarak göç vermesi, okur-yazar oranının artması ve yerel ağızların baskın olması neticesinde, bu köyümüzde, ağız özelliklerinin giderek kaybolduğu ve sadece birkaç yaşlının konuşmasında kaldığı görülmektedir. Derleyebildiğimiz metinlere göre ağırlıklı olarak şimdiki zaman çekiminin *-(I)yo* şekli geçiyorsa da yine de serpinti halinde *-(I)yA* şeklinin (özellikle üçüncü teklik şahısta) varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir.

Yukarıda 1.b'de değerlendirdiğimiz yerel ağızlardaki *-(I)yA* ağzı ile bu köyümüzdeki *-(I)yA* ağzı arasındaki en belirgin farklar şunlardır: Yerel ağızlarda karakteristik olan "geniz g" (ŋ) si, muhacir ağızlarında görülmez. Yine yerel ağızlarda yaygın olan kelime başı ötümlüleşmesi (k- > g-) muhacir ağızlarında yaygın değildir. Yerel ağızlardaki Yeniköy ağzında *-(I)yA* şimdiki zaman şeklinin bütün şahıslara göre çekimi görülürken muhacir ağızları içerisinde değerlendirdiğimiz Soğucak köyünde ise ağırlıklı olarak üçüncü teklik şahısta karşımıza çıkmaktadır.

➤ şimdi kızımız *geliye* almanyadan cuma günü allah nasib_edēse

➤ hā teyible bizim de onu kafamız *götümüyō* yok başka tülü sen şimdi oraya bizi *alyasın*.

➤ kocası müdür banka müdürü iki yüz milyonluk evde *oturuya* kirada *veriye* yavrım *veriye* allah isdedimiz gibi *veriye*

➤ onnā karışık *konuşuya*

➤ kafam *götüme-yō* gēşlē yapāsa *yıyoz* yapmazsa *yımeyoz* tarnayı da kızlā *yappiyo*

2.b. *-yer /-er* Ağzı

¹⁵ Yeniköy adlı köyden yaptığımız derlemeler için adı geçen tezimizdeki 102, 103 ve 104 no'lu metinlere bakılabilir.

¹⁶ Leyla Karahan, *age.*, s. 143.

Rumeli muhaciri olan ve bugün 1990'lı yıllardaki yeni idarî yapılanmayla Sandıklı ilçesinden ayrılıp Hocalar ilçesine bağlanan İhsaniye köyünde tespit ettiğimiz bu ağız bölgesi, Sandıklı ve yöresinin en dikkat çeken ağız bölgelerinden biridir. Köy sakinlerinin ifadelerine göre, Bulgaristan'da Tırnova bölgesinde yaşarlarken işgal sonucunda Şumnu'ya göç etmişler, bir müddet burada kaldıktan sonra tekrar Tırnova'ya dönmüşler ve sonra da Anadolu'ya gelmişler. Yaşlılar önce Bursa'ya yerleştirildiklerini daha sonra şu anki yerlerine iskân edildiklerini söylemektedirler. Bu köyümüz Yunan işgali sırasında tamamen yakılan köylerimizdendir.

İhsaniye köyümüzün Soğucak köyüne göre ağız özelliklerini daha belirgin bir şekilde koruduğu görülmektedir. Bu ağız bölgesinde kaynak kişiler, şimdiki zaman çekiminin “-yo ve -yer” şekillerini konuşma içerisinde aynı anda kullanabilmektedirler:

- bi müddet bursada *kalyōla* ordan tekrar göçmek zorunda *kalelā*
- *bilmeyon*, başka *bilmeyon*, *bilmērum*
- ben burda dōmuşun orlarını *bilmērin* geldimiz yerleri *bilmeyon*
- senesini *demēyoz* biz canım olayın nası oldūnū *dēriz*
- bizim öz dilimizi *arēyo*, bizim macır dilini *araştırē*

Derlediğimiz metinlere göre şimdiki zaman çekiminin “-yer” şekli bu yerleşim yerinin asıl ağız özelliğidir. Şimdiki zamanın “-yo” şeklinin kullanılması, yerel ağızların baskınlığı, okur-yazarlık gibi nedenlerin bir sonucu olmalıdır.¹⁷

Bu köyümüzün şimdiki zaman çekimindeki “-yer/-er” şekli, Hüseyin Dallı'nın “Kuzey Doğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar” adlı eserinde inceleme yaptığı Milino köyü ve yöresi ağızlarında da görülmektedir.¹⁸ Hem İhsaniye ağzında hem de Hüseyin Dallı'nın eserinde sözünü ettiği Milino, Velevo, Ptıçevo, Kapište ağızlarında “-yer” şimdiki zaman ekinin “y” ünsüzü düşme eğilimi gösterir. Ünsüz düşmesi sonucunda bu ekin “-er/-e” şekilleri de ortaya çıkmaktadır.¹⁹ Aşağıdaki karşılaştırmada görüleceği gibi İhsaniye ve Milino köyü ve yöresi ağızlarındaki “-yer” şimdiki zaman şeklinin çekimindeki bu paralellik oldukça belirgindir.

¹⁷ Soğucak ve İhsaniye köylerinden yapılan derlemeler kendi arşivimizdedir.

¹⁸ Hüseyin Dallı, *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*, Türk Dil Kurumu yayınları: 450, Ankara 1991, s. 108.

¹⁹ Hüseyin Dallı, *age.*, s. 23-108.

İhsaniye Kövü (Sandıklı)**Milino Kövü Yöresi** (Bulgaristan)

1.t.k.	<i>dērin / kalkērin / bilērin</i>	<i>alīyērin / gidīyērin</i>
2.t.k.	<i>gelēsin / edēysin / bilēsin</i>	<i>alīyēsın/gidīyēsın</i>
3.t.k.	<i>gidēri / gelēri /gidēyri</i>	<i>alīyēri / gidīyēri</i>
1.ç.k.	<i>kesēriz / atēris /gelēriz</i>	<i>alīyēris / gidīyēris</i>
2.ç.k.	<i>bilēsınız</i>	<i>alīyēsınıs/ gidīyēsınıs</i>
3.ç.k.	<i>bakkēlē/ çikēlā / oynēlē</i>	<i>alīyēlā / gidīyēlā</i>

Olumsuz

1.t.k.	<i>bilmērin</i>	<i>gītmērin</i>
3.t.k.	<i>benzemēri</i>	<i>okumēri</i>
1.ç.k.	<i>gÖmeriz</i>	<i>okumēris</i>
3.ç.k.	<i>yapmēlā</i>	<i>okumēlā</i>

Soru

1.t.k.	<i>durēmin mi</i>	<i>gidīyērin mi</i>
--------	-------------------	---------------------

Hüseyin Dallı, *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzları Üzerine Araştırmalar* adlı eserinde T.Kowalski'nin Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Tuzluk Bölgesindeki Türk ağzlarının özelliklerini sıralarken şimdiki zaman ekinin "-yer, -yer, -er, -er, -ır, -ir" olarak saptadığını ifade etmektedir.²⁰ Yine Hüseyin Dallı ile internet üzerinden yaptığımız yazışmada, M.Mollava'nın "Une categorie gramaticale turke inconnue an turkologie", BE, 8, Sofya, 1964, s.90, n.15 yazısını kaynak göstererek "-eri /-yeri" şimdiki zaman eklerinin Bulgaristan'ın Deliorman, Tuzluk, Gerlova, Ardino bölgelerinde kullanıldığı bilgisini iletmıştır. İhsaniye köyünün Bulgaristan'ın bu bölgelerinden gelmiş olması muhtemel görünmektedir.

²⁰ Hüseyin Dallı, a.g. e. , s. 10-11.

2.c. Nogay Ağızı

Yukarıdaki yerel ve muhacir Oğuz ağızlarının dışında, Sandıklı'da, bir de Nogay ağızı bulunmaktadır. Kafkaslar'dan göç edip Kızılören'in Yenibelkavak adlı köyüne yerleşen Nogaylarca konuşulur. Nogay ağızını, Sandıklı'nın ağız bölgelerini belirlediğimiz bu bölüme bir başlık olarak koymayı uygun bulduk. Ancak Oğuz diyalekti olmadığı için dil incelemesini bir başka çalışmaya bıraktık.

➤ hindige kokus dermis, baska bizim tillerimiz, ögüs dermis erkekege, sıyır dermis, buzāv dermis, koy dermis.

➤ bek zor boladı sıcakda

➤ toyumuz bolatan toy boladı şoluk şocuk geledi, şalgı geledi

➤ bes kap yemek etermis, bala baka hepsi yer

➤ işine mercimek katarmıs suw böre dermis

Oğuz diyalekti olmadığı için Nogay ağızını bir tarafa bırakırsak, şimdiki zamanın farklı şekilleri dışında diğer alt ağız bölgeleri için genel olarak şu özellikleri de sıralayabiliriz:

1. Bütün alt ağız bölgelerinde “r” sesinin düşmesi belirgin bir özelliktir.

2. Yerli ağızlarda “bin-” fiili dar bir alanda da olsa “min-” şeklinde de geçmektedir. Muhacir ağızlarından “-yer” ağzında ise “bin-” fiili “pin-” şeklindedir.

3. Yerli ağızlarda “η” sesi, belirgin bir şekilde kök ve eklerde varlığını sürdürürken Muhacir ağızlarında bu sese rastlanmaz.

4. Bütün alt ağız bölgelerinde fiil çekiminde birinci çokluk şahısta şahıs eki “z”dir. (gelir-iz, takar-ız) vb.

5. Muhacir ağızlarında “ğ, j, η” sesleri görülmez.

EK: Sandıklı ve yöresinde dördü Rumeli'den biri de Kafkasya'dan olmak üzere toplam beş adet muhacir yerleşim yeri vardır. Muhacir ağızları, yerel ağızlar arasında küçük bölgecikler, adacıklar oluşturmaktadır. Yukarıda İhsaniye, Soğucak ve Nogay ağızlarından bahsettik. Sınıflandırmada sözünü etmediğimiz ve her ikisi de Rumeli muhaciri olan Alacami ve Reşadiye köyleri diğer muhacir köylerinden ağız özellikleri yönüyle farklılık arz ederler. Bu farklılık; Alacami köyünün Boşnakça, Reşadiye köyününse Pomakça'nın yanında çok işlek bir şekilde Türkçe'yi de konuşmalarından ortaya çıkmaktadır. İki dili birlikte konuşan Alacami ve Reşadiye'nin Türkçe konuşurlarken bölgenin asıl ağız olan - (I)yo ağızını kullanmaları ise, son derece doğaldır.

Hem Alacami köyü Boşnak-Oğuz ağızı hem de Reşadiye köyü Pomak-Oğuz ağızı özellikleri ayrı birer çalışma konusudur. Bu konuyu buraya, Sandıklı ve yöresinin ağız bölgelerini tam olarak ortaya çıkarabilmek ve bir ön tespit için, ek bir bilgi olarak koymayı uygun bulduk.

Sonuç

1. Sandıklı ve yöresi ağızlarında kalınlık-incelik uyumunun daha çok ilerleyici benzeşme yolu ile yazı dilinden daha ileri olduğu görülmektedir.
2. Aynı şekilde düzlük-yuvarlaklık uyumu da yazı dilimize göre bölge ağızlarında yaygınlık göstermektedir.
3. Diğer Batı Anadolu ağızlarında olduğu gibi, bölgemiz ağızlarında da tonlulaşma çok yaygındır.
4. “ğ, h, k,l, r, v, y” seslerinin bölgemiz ağızlarında düşmesi çok sık rastlanılan ses olaylarından. Bu sesler düşerken geride kalan ünlüde genellikle bir uzama meydana getirirler.
5. Ünsüz benzeşmesi adı verilen ses olayına bölgemiz ağızlarında sıkça rastlanır.
6. Fiil çekimlerinde I. teklik kişi eki yaygın olarak “-n” şeklindedir.
7. Eski Türkçe’deki “η” sesi kelime köklerinde ve eklerde korunmuştur. Şimdiki zaman eki karakteristik olarak “-yo” şeklindedir.
8. Bu özellikleriyle bölge ağızı Leyla Karahan’ın Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması adlı eserinde Batı Grubu Ağızları, I. Alt Grubunun genel özellikleriyle örtüşmektedir.²¹
9. Ağız bölgeleri olarak Sandıklı ve yöresi, “-(I)yo, -(I)yA, -yer ve Nogay” olmak üzere dört alt ağız bölgesine ayrılmaktadır. Ancak, bunlardan “-(I)yo” ağız bölgesinin gerçek ağız olup, yöreyi temsil eden ağız bölgesidir. Diğerleri ise çok dar bir alanda konuşulan ağız bölgeleridir ve bölgeyi temsil etmezler. Bu özelliği ile Sandıklı ve yöresi Batı Grubu Ağızları içerisinde yer alan ve ağırlıklı olarak Oğuz-Türkmen ve Kınık boyunun dil özelliklerinin hâkim olduğu bir bölgedir.

²¹ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 116.